

Бора Станковић

КОШТАНА

КОМАД ИЗ ВРАЊСКОГ ЖИВОТА С ПЕСМАМА

Професорка Марина.ОД.СРБ

Приредила Марина Панић, према: rastko.rs
2015

Садржај:

ЛИЦА.....	3
ПРВИ ЧИН.....	4
ДРУГИ ЧИН.....	11
ТРЕЋИ ЧИН.....	23
ЧЕТВРТИ ЧИН.....	33

Професоркамарина.од.срб

ЛИЦА

Хаџи-Тома

Стојан, син му

Арса, председник општине

Митка, брат Арсин

Марко, воденичар Томин

Магда, жена Маркова

Полицаја, старешина над пандурима

Пандур

Кмет цигански

Гркљан, Циганин, свирач, отац Коштанин

Курта, цигански пандур

Ката, жена Хаџи-Томина

Стана, кћи Хаџи-Томина

Васка, кћи Арсина

Коца, другарица њина

Коштана, Циганка, певачица и играчица

Салче, мати јој

Врањанци, Цигани, Циганке, пандури. Врање. Садашњост.

ПРВИ ЧИН

Велика пространа гостинска соба Хаџи-Томине куће. Отворена двокрилна стаклена врата, а с леве и с десне стране широки прозори са дрвеним решеткама. Кроз њих се види балкон са својим у бојама и резбаријама дрвеним стубовима. Око балкона и прозора пужа се лоза и дивља ружа. Иза њих назире се башта, улични зид са великом двокрилном на свод капијом и цео крај вароши са разасутим крововима кућа, прорешетаним врховима и гранама дрвећа из башта. А то све надвисује стари кров саборне цркве на коме се блиста златан крст.

Зидови собе су у „долапима”, узиданим орманима, за чување празничког одела. У углу собе је мањи иконостас са запаљеним кандилом, опкољен сребрцим и златним хаџијским јерусалимским иконама из Свете Горе, Рила, Пећи. Око икона ките сувог босиљка од шкропљења светом, крштеном водом, и венчићи од духовских црквених трава. Под је застрт великим ћилимом са везеним Соломоновим словима. Око ћилима уза зид, миндерлуци, покривени дугачким ћилимом и јастуцима црвене боје, тзв. „чупавцима”. По зидовима, између прозора, обешени разни златом, сребром и срмом везени пешкири. Таванице ишаране круговима од разнобојних резбарија из чијих средина висе вештачки израђене кришке лубенице, диње и међ њима повешано суво грожђе и жуте дуње са увелим лишћем. Изнад прозора свуда рафови препуни поређаних сахана, сребрних послужавника и зарфова за шоље од кафе.

Дан се смирује. По ћилиму игра клонуо сунчев зрак. Са улице допире свирка, граја.

У собу рупи пуно девојака кличући, певајући и играјући. Неке узеле тепсије место дахира; неке шоље од кафе место чампара, ударајући у њих.

ВАСКА (иде ка супротним вратима вичући): Стано, ходи и ти овамо. Ходи да играмо и да певамо!

ОСТАЛЕ, ДЕВОЈКЕ (одлазећи играју и певају):

Шано душо, Шано, отвори ми врата,

отвори ми, Шано, врата, да ти дам дуката.

Изгоре ме, Шано, мори, твоја лепотиња,

твоја лепотиња, твоја красотиња,

– ох леле, леле, изгоро' за тебе.

ВАСКА (задржава Коцану, голицајући је и штитајући): Овамо ти!

КОЦА (отимајући се од Васке, аливећ раздрага-но, страсно): Пусти ме, Васка! Јао, не стискај!... Боли ме, Васка, боли!

ВАСКА (вуче је к себи и љуби): Чекај ти, чекај! Гле, како се она раскрупнила? Овамо! (Привлачи је и љуби.)

КОЦА (цикне држећи се за образ): Јао, изеде ме! – Ала си ти, Васка! А не знаш како боли!

ВАСКА (око ње): Јест, боли. А кад би те он место мене?... (показујући јој на образ): Кад би те он пољубио, онда?...

КОЦА (запушавајући Васки уста, уплашено звера око себе): Ћути слатка, чуће ко!... (Одлази бежећи.)

Улази СТАНА

ВАСКА (прилази Стани и хоће да је поведе): Хајде и ти, Стано, са нама да певаш и да играш. Нико нас неће моћи гледати. Сами, код нас и у нашој башти играћемо.

СТАНА (отимајући се): Нећу, Васка, нећу! (плачно): Сами смо код куће. Отац љут, прек...

ВАСКА (прекорно): Хајде, Стано! Што си таква?

СТАНА (одлучно): Нећу, не!

Из баште се чује песма и игра.

СТАНА (слушајући им песму, брише сузе)

ВАСКА: А што плачеш?

СТАНА: Па како да не, Васка?... Ето, ви сви певате и играте (окреће се уплашено око себе): а ја сама! Нигде никога код куће нема. Ни отац, ни брат. Отац, већ знаш љут, бесан. А бата, он никако и не долази. Све тамо, с том Коштаном...

ВАСКА: А што? А тебе због њега страх?

СТАНА: Страх ме!

На улици граја, песма.

СТАНА (показује Васки): Ето в'иш... А тамо, с њима, и он је.

ВАСКА (јетко): А, за њега, не бој се! Ништа њему неће бити.

СТАНА: Јест, ништа. (погледа на улицу, одакле се чује поред песме и свирке и по неки пуцањ из пушака): Како ништа, кад ено и пушке бацају!

ВАСКА: Е, какве пушке! Само нека им она, Коштана, запева, па не само пушке, већ ће и главе побацати. А нарочито он, наш брат, красан наш брат!

СТАНА (бранећи га): Па није, Васка, само он код ње. Сви су тамо.

ВАСКА: Јест, сви. А што он да је? Е, кад он не би био, онда ко би њој по три пара хаљина кројио и не дукатима већ дублама је китио?

СТАНА (уплашено, да ко не чује): Ћути, Васка, ћути! Знаш добро какав је отац, па још нека и за то чује...

ВАСКА: Е, није он досада већ све чуо.

СТАНА (уплашено): Мислиш зар и за оне свилене хаљине, што причају да јој дао? (ватрено): А није тако, Васка! Откуда бати толики новац, кад отац кесу увек собом носи? Лажу они, лажу! Него знају како је отац прек, па једва дочекали да бату код њега оцрне.

ВАСКА (с досадом): Ћути, молим те! Цео свет лаже, само он, твој брат Стојан, не лаже. (јетко): Ево, ми смо му сестре, ти чак рођена, па шта нам је за овај празник дао и чиме поновио? Ништа. Ни „зелен лист”.

СТАНА (замишљено, за себе): А, поклон, дар!... Нека је он само овде, код куће, а то!...

ВАСКА: Јест. А Коштану може да кити.

СТАНА: Опет ти, Васка... Ама није!

ВАСКА: Па, забога, како да није? Ето, сам мој отац то каже. Сам он прича. Кад год је тамо ишао да их растера, он увек затицао и њега и зато се враћао. Није хтео да га силом, с пандурима, отргне од ње, да га срамоти, а с њиме и све нас, целу кућу. Колико се пута отац ноћу дизао, ишао с пандурима! А тамо, кажу, сада човек не сме ни да приђе. Песма, оро, пушке! Па и крв често легне.

СТАНА (уплашено): Јао, Васка, јао! Зато мајка целе ноћи седи. Ни’ уздише, ни’ плаче. Само седи, чека. Боји се да не чује, како га крвава доносе. (плачно): А њега, бате, баш никако нема... (На степеницама чују се оштри кораци и кашљање.) Ето оца!

СТАНА и ВАСКА журно излазе.

Улази ХАЦИ-ТОМА.

ТОМА (Љут, прек. Од једа кида бројанице, те расута зрна прскају по соби и окнима прозорским. Забацујући колију, иде по соби предишући):

Ја!?... Ја!?... И он то? И он као други! „Младост-лудост”. А зар ја не бех млад? Бех ваљда слеп, сакат, те ме ниједна не погледа и памет ми не помери. Зар ја не?... Откад ожењен, хација већ, па не смем у механу да уђем. Бојим се, видеће ме старији, трговци, људи... Не жалим што троши, расипа. Срма, свила нека је на њему. Ено, хат му лежи. Слуге га јашу, да не ослепи од силине. А што он да га не јаше? Зар нема где да изјаше? Чифлуци, виногради, њиве, ливаде... Да јаше – бег да је! И мени да је мило. За кога течем? За кога овако стар седим тамо у брдима, у хану?... И ево, ако једанпут у години сиђем овамо, дођем да се на овај свети дан богу помолим, у веру да уђем, с пријатељима да се видим,

разговорим, одморим... да видим њих, децу, дом, кућу своју. (бесно): А оно? Кога имам да видим? Њега, с Циганкама по механама; и њу, мајку, што само плаче и кука... (гневно): Ах! (виче ка вратима): Овамо!

Улази уплашено СТАНА

ТОМА: Где ти је мајка?

СТАНА (враћа се): Сад ће, оцо! (виче): Нано!

Улази КАТА.

ТОМА: Где ти је син? Син твој?

КАТА (снебивајући се): Па... ти знаш...

ТОМА (бесно): Не знам! И ништа нећу да знам! Ти си му мајка, ти си га родила! А шта ти знаш? Кад си и ти нешто знала? Никад! Ништа! Од које си фамилије? „Мотикарке“! Ко ти беше дед, отац? Зар си ти била за овакву хаџијску, домаћинску кућу?

КАТА (болно, прекорно): Ох, човече...

ТОМА (устреми се на њу): Ћу! Сад те заклах! Уста да имаш, а језик да немаш! Ти! Таквога сина имаш.

КАТА (погружено одлази, кршећи руке): Црна ја!

ТОМА: „Црна“ А зар кадгод беше бела, срећа каква? Откако си, таква си. И родила си се таква! Стара, мртва, ледена, плачна... Никад се не насмеја, никад не зарадова! (ка вратима куда је Ката изишла): Шта се овде по кући само вучеш и плачеш? Тамо иди! Иди у циганску махалу. Иди да видиш сина, како Циганке облачи и „бели свет“ поји и храни...

Долази АРСА.

АРСА (здравећи се): О, хаџија, Христос воскресе и срећан ти дан!

ТОМА (прекида га гневно): Ето ти твоја Србија! А за време Хусејин-паше такве су се на четири коња черечиле. А сад? Циганима царство дошло! – Зар ја ово да дочекам?!

АРСА (зачуђено): Шта, забога?

ТОМА: То! Зар да ми на овај благи дан, када се и гора и вода весели, моја кућа плаче!

АРСА (досећајући се): А, за то, немој за то толико: Зашто?

ТОМА: Зато што ме расплакао мој син – несин! Што ми се кућа раскућила, те не смем да погледам у очи човека, домаћина; што ме... А да га немам, бар знам. Овако: имам га и немам. И заклаћу га као врапца! Нека се зна да је

Хаџи-Тома хаџија, а не да храни и чува... (трза се, Арси): А што ти стојиш? Седи! (виче): Свећу!

АРСА: А, не! Какво седење? Знаш да места немам док овај празник не прође, ови – не свети, него, боже ми опрости – луди дани.

Улази ВАСКА уносећи свећу у златном чираку.

АРСА (Васки): Васка, иди ти кући, кћери, и нађи се код мајке, те дочекујте госте. А оном Стаменку кажи: жив да ме не чека, ако и он сада оде од куће и запије се. Ту да је! Код куће! Стоку нека гледа и чува.

ВАСКА: Хоћу, оцо. (Одлази.)

ТОМА (за себе): „Гости... кућа... стока”... А моје? Све оде. И иди, па му се радуј кад се роди. Од оволицно (показује руком): од „мрву мрвку” храни га, чувај, гледај, да, кад се умире, има ко очи да ти заклопи, свећу запали, да ти се дом, огњиште не угаси... А оно!? (гневно): Ено га! С Циганкама! Ни оца, ни матер, ни бога, никога не види и не слуша... Море, што камен не добих, него њега, сина?!

АРСА: Немој толико, хаџи! То је. Сад, шта ћеш му?

ТОМА (уздржавајући се): Ништа! Ти – ништа!

АРСА (увређено): Па шта могу ја? Занат јој је то? А она то с мајком и оцем ради. Свирају – шта друго и могу они, Цигани? А да је она жена, хајде де. Али ово је девојка. И поштена. Што је право, право. Сви душу носимо. Али за то...

ТОМА: Ех, поштена! Сигурно ради њеног поштења толико се бесни и трчи око ње.

АРСА: Ништа ти још не знаш, хаџи! Они млади, па већ човек и да се не љути. Али што за ове друге, старије, домаћине! Остарело, клекло, па кад се с њом нађе побесни! Ено: Максим, Зафир, Станко, сви... А за онога мога Митку, за њега већ – он се луд и родио.

ТОМА: Море, шта сад: Максим, Митко! Шта овај, шта онај? Ово, ово ти мени кажи: зар ја на овај свети и божји дан, па овакав да сам!?

АРСА: Ама и мени није лако! Не знаш ти. Поред општине и кућа ми пуна. Те овај, те онај дошао. Механџија дошао. Главу увио, руке обесио. Пиће му све источено. Таван, прозори, све куршумима изрешетано. И вели „Још су тамо!” А ја кога да пошљем? У кога да се поуздам? Кога имам?

ТОМА: Никога! Све живо помрло!...

АРСА: Па кога? Зар Тасу кмета? Он, ако оде тамо, или све на мртво име испребија, или и сам с њима заседне, па онда још већи лом, још већа мука. А пандура ако пошљеш, они га избију; а већ полицају ни да погледају.

ТОМА: Власт!...

АРСА: А ја шта да радим? Коме да судим? Њима или њој? Ако бих њих од ње силом одвукао, у затвор их метнуо? Не иде. Сви су то наши, моји, твоји. А њу? Једанпут је протерах у Турску. И док се дуван не среди, виногради не обраше – лепо, све мирно! Али чим наступише ови празници, ове славе, ове меснице, чим се напише, одмах пређоше у Турску и доведоше је! Отели је, побивши се с Арнаутима. Читаву буну дигли на граници, док је уграбили. И доведоше је! Сад, шта ћу?

ТОМА (плане): Па убиј! Зар за њих, Цигане, јоште мука? Па ја, у турско време, по десет од њих да на један куршум нанижем, па још тада око да ми не мрдне, а камоли сада...

АРСА: Ех, немој то! Прошло је то време. Него, ово ће ваљда трајати док је она девојка; а после, кад се уда, неће ваљда толико за њом трчати.

ТОМА: Па што се не уда? Што ти то... Силом! Зашто си власт?

АРСА (правдајући се): Па то и радим. Гледам. Сваког дана говорим оном њиховом кмету и претим му. „Неће”, одговара он. „Она нас, Цигане, и не гледа.”

ТОМА: А, неће?

АРСА: Неће. Ено, Алилов син, Асан; отац му, Алил, богат, „на парама лежи”, и хоће је. Проси је толико пута!

ТОМА: Па што ти, бре, то не?... Каква си ти власт, кад не можеш? Море, и теби је она памет завртела.

АРСА: Ама, брате, не могу све сам, разуми! Треба то сви; не могу ја сам. (са улице још већа граја, свирка, песма и пуцњи пушака): Ето, чуј! Већ почели и из пушака.

МИТКА (споља): Сабљу, мори, и пушку! Коња, Дорчу ми изведи! Дорчо, сине мртви, ноћас ћемо ја и ти... аах! (Бат коњски.)

У собу рупи Полицаја.

ПОЛИЦАЈА (задуван баца штап пред Арсу): Ево, газдо! Ево ти штап, и власт, и служба, и све! Не могу више! Идем и ја! (Полази.)

АРСА: Куда?

ПОЛИЦАЈА: Идем. Не могу. Није ово једно. (очајно шири руке): Ово је на све стране!

АРСА: Па зашто имаш руке? Удри! Камо ти пандури?

ПОЛИЦАЈА: Какви пандури? Пошљем га, а он изврне пушку, па и сам с њима заседне. И онда шта ја могу? Ево, Ристу бојацију – не силом, већ молбом, и то каквом молбом, једва га доведох кући. Напио се. Из механе изнео сто насред чаршије, па засео и псује: и тебе, газдо, и начелника, па чак и мене, и све.

(Томи): А сад, хаџијо, твој син оде с Коштаном у Собину. И што ће сад тамо тек да настане!...

АРСА: Ето, хаџи, и види! Па сад? Шта да радим? (полицаја који полази): Чекај ти. (Томи): Збогом, хаџи! (Одлази.)

Граја се већ сасвим изгубила у даљини. Вече пада. Чује се песма:

Славуј-пиле, не пој рано,

не буди ми господара;

сама сам га успавала,

сама ћу га разбудити:

отићи ћу у ђул-башту,

узабраћу струк зумбула,

шинућу га по образу:

– Устај, аго, устај, драго!

ТОМА (стресе се): Ах, синко! Зар овакав божји, мили, свети дан, и ја овако да га дочекујем! Не, синко! Нећеш га ни ти да заиграш и да запеваш! (одлази и виче): Хата ми седај!

Улази КАТА.

КАТА: Шта се од моје куће ово начини? Ох, Господе, што ми оволико црно досуди и писа? (куне): Ох, синко, што за њу кућу остави, што мајку осрамоти? Што се у њу загледа – очи јој испале! Што те омађија – уста јој отпала!... Ох, Господе! Чиме те, Господе, наљутих?... Кога наружих, кога оговорих, кога сиротог не нахраних и не напојих; коме лоше помислих те ми оволико, Господе, црно, црно досуди? – Зар мајка родила, чувала, па сад мајка не ваља, а она, Циганка добра?... (одлучно): Да кунем, ох, да кунем! (скида шамију, иде пред икону, клечи и куне): Синко, да Бог да... ти мене оставио, осрамотио и на овај божји дан расплакао, а тебе дабогда, да бог... (стреса се): Ох, не! Чекај, боб да му бацим! Да видим шта му стоји. (Одлази и брзо се враћа са ситом. Преокреће га и ставља насред себе. Клекне, и нагнута над њим почне по њему да размеће зрна. Месечина јако продрла у собу. Окреће леђа месечини): Ох, ова месечина! (врача, размештајући зрна): „Постеља му празна, пут далек и крвав!” (пренеражена одгурне сито): Не, Господе! Не крв! Молим ти се, Господе! Ништа њему да не буде, а све на моју главу! Син ми је, чедо! Што рекох да не буде! Уста ми отпала, уста што изрекоше...

З а в е с а

ДРУГИ ЧИН

Собина, предграђе врањско. У пространом дворишту воденица од трошних зидова, побелелих од брашна. Око ње, већ зарасли травом, разлупани и трули воденични каменови између којих се види јаз воденични, у коме прска и шуми вода. Спроћу воденице кућица са доксом. На среди дворишта „ћутук” и камено корито од старе, пресушене чесме. На капији стоји обешен фењер, који заједно са месечином осветљује воденицу и око ње тамну гору, чија се дебела, мрка кестенова стабла црно оцртавају.

Из долине почиње да допире свирка и песма.

На степеницама од куће седе Марко и Магда, послушкјујући.

Свирка и песма бурнија и све ближа. Почињу да се разабире дахире, звон чампара и песма:

Крај Вардар ми стајаше,

т'нке пушке фрљаше.

МАРКО (одлази ка капији и враћа се радостан): Газда, газда!

МАГДА (полази ка капији): Који?

МАРКО: Млад, млад!

МАГДА: Слатко моје дете, сећа се оно даде своје!

Уз песму, свирку, улазе КОШТАНА, СТОЈАН, САЛЧЕ, ГРКЉАН и остали.

КОШТАНА (певајући и играјући):

Крај Вардар ми седеше,

т'нке пушке фрљаше.

– Ја не жалим снага та,

жалим срмали јелек,

хај, хај, срмали јелек!

СТОЈАН (Магди): Даво, Христос воскресе и срећан ти дан! Али, да се ти не љутиш што ја овако долазим?

МАГДА (грли га): Чедо моје! Па ти си нам газда, синко, шта ми против имамо!

МАРКО (љубећи Стојана у руку): Срећан ти дан, газдо.

СТОЈАН: (показујући на кућу): Тамо! Унутра! Код даде! И њој је сада Ускрс и светао дан. (грлећи Магду): Ово је моја друга мајка, њезино сам млеко сисао.

МАГДА (разнежено): Слатко моје дете, како ми оно све зна. (раздрагано Коштани): Певај, кћери! Певај, и баба има бакшиша.

САЛЧЕ (Коштани, која гледа око воденице у дрвеће, гору): Коса ти се замрсила. (Оправља јој косу и одело.)

КОШТАНА (забацује косу): Нека се мрси! (Магди): А, је ли, тетка... (показује на гору): Шта је тамо! Гора?

МАГДА: Гора, кћери!

КОШТАНА (радосно се уноси, да што боље гледа у гору): А је ли то та гора за коју се пева: да је голема, пуста, тамна гора?

МАГДА: Та је, кћери.

КОШТАНА (Пропиње се на прсте, да би, преко зида, могла што боље да гледа. Дубоко удише и мирише): Ала мирише гора! (Магди): А је ли то та тетка, гора, што по њој некада комита чету водио? И многе мајке уцвилио, расплакао, у црно завио, а највише мајку Јованову? Сина јединца, Јована јој заклао. Па... мајку, оца, сестре, све их натерао да играју и да певају? – Отац играо и плакао:

Јоване, сине, Јоване,

ти си ми, синко, првенац!

И мајка плакала:

Јоване, сине, Јоване,

ти си ми јагње ћурћевско!

И сестра плакала:

Јоване, брате, Јоване,

ти си ми цвеће пролећно

(узрујано): Је ли то, тетка, та пуста, тамна, голема гора?...

МАГДА (бришући очи): Није, кћери, није! Није то та гора! – А немој ту песму. Друго, весело певај! „Лошо је” да се сад плаче.

СТОЈАН (са чардака): Кошто, песму!

КОШТАНА: Коју?

СТОЈАН: Песму, као што је твоје лице, грло, косе русе...

КОШТАНА (зарадована): Ех, зар баш русе косе?

СТОЈАН: Русе, меке, још незамршене!

КОШТАНА (пева):

Мирјано, ој Мирјано,

имаш русе косе, Мирјано!

Дај да ги мрсим ја,

дај, Мирјано, дај, дај!

Улази МИТКА, водећи за собом коња.

МИТКА (Марку): Је ли тој Хаџи-Тома, бре?!

МАРКО: Није он, газда Митко, него је млади газда.

МИТКА (забацује узду коњу о врат): С'т ће батка да се врне. Неће много да ми те остави. Тики, само да надзрнем. (за себе): А и много нећем јоште да живим! Четири, три, две – највише још половин годину. У јесен, слунце кад почне да капнује, т'т ћу и ја да си умрем. Заједно, ја и слунце ће си идемо! (чује се коњски бат и рзање): Ја! Зар те је жал, бре, за мене? Ех, Дорчо! Хоћеш шићерч'к. Има батка за тебе. (вади из појаса шећер и пружа коњу): На, Дорчо! На, синко!

КОШТАНА (пева на чардаку):

Мирјано, ој Мирјано,

имаш чарне очи, Мирјано!

Дај да ги пијем ја,

дај, Мирјано, дај, дај!

СТОЈАН: Дадо, умрех ти!

МИТКА (оставља коња кога Марко одводи и пење се чардаку, набијајући фес на очи): Ех, Коштан, бре! Жива рано, бре! (плачљиво): Плачи, Митке, плачи! (трза се): Али не! С'т на овај дан ни лоша мисал не пада, а камоли слуза. С'т на Воскресеније гора и вода се весели. Тики ја сам си нешто много жалан. Од гробје идем. На побратима свећу запали, па зар се много ражали? Половин човек бидна! И још к'д њу чујем, њојну песму и њојно грло – ете, дори, пупак ме заболи. (Пење се на чардак. Бесно Салчету): Салче, стара ћидијо, мори! Видиш ли? А „наше” к'д беше? К'д ми овакој млади и убави бесмо? Свири, мори, и пој, зашто ће те убијем? Те те закољем само да те не гледам тако стару и збрчкану. Де, онуј нашу, стару, мекамлијску: како за младост и лепотињу срце гори и изгори...

СТОЈАН (посрћући, силази са чардака и таре уста): Уста ми изгореше!... Ох!

КОШТАНА (силази за њим; и брижно око Стојана): Болестан си? Да не свирамо и не певамо више? Хоћеш, а?

СТОЈАН: Дај да те убијем!

КОШТАНА: Зашто?

СТОЈАН: Зато... зато што те волим, а не смем да те волим.

КОШТАНА (срећна, изненађена, грца): Не, Стојане! Немој да ме...

СТОЈАН (упада): – лажеш! Ах не лажем те, Кошто! Све бих ти дао. А и сада, ево, све да ти дам! (вади сахат, кесу, ћулибарску муштиклу): На!

КОШТАНА (одбијајући): А не, не! Нећу то од тебе! Нећу од тебе новаца! (са свога врата одвезује низу од дуката и даје му): Ево ја... ја ћу теби да дам.

СТОЈАН (грцајући): Уста ми дај! (Привлачи је.)

КОШТАНА (трза се, одриче главом): Ах, не!

СТОЈАН (руком за њена прса): Грудите!

КОШТАНА (бежи ка матери): Аман, не!

МИТКА (са чардака): Гркљан, Коштан куде је? Викај гу, бре, и свире ву да дође и да ми поје, зашто ако њума нема, све ће да ве потепам! (устаје, силази са чардака): Нећу више овде. Овде ми на старо, на мољци мирише. У башчу, на ава, на зеленило искам! (Асану): Асане бре, уз њума ли си једнако? И оца, и мајку, и кудељке и све газдинство остави, сам уз њума да си! Ако, ако, бре Асане, вени, тугуј за њума, јер од карасевдах поголем болес нема. Истина, лице ти је циганско, ама очи болне имаш. (Коштани): Пој, бре, Коштан!

КОШТАНА (предусреће Митку певајући):

Катинку грло болело,

Катинке, лепа девојко.

МИТКА: (бацајући новац Коштани у њено дахире): На! (за себе): Ах, мој брат никад срећу да не види, што ме ожени, зароби... Зар сам ја бре бија за жену? (гледа у Коштану): Ово је, ово било за мене... Ах, брате, ти мене ожени, зароби и врза, а тебе Господ! (загледа себе): Зар ја с'г овакав да сам? Еве: и чакшире, и појас ми се см'кнује! Снага ми већем хаљинку не држи. (Случајно поклекне. Пркосно се исправља. Испружа ногу и лупа њоме): Коско, зар већ остаре, те се већ тресеш? (окреће се Циганима, бесно им претећи јатаганом): Гркљан! Салче! Овам! Зашто с'г ћу све да... (Седа, заваљује фес, раздрљује прса.)

КОШТАНА, САЛЧЕ И ОСТАЛИ (Седају подаље од њега понизно, збијено.)

МИТКА (мрачно): Свирите ми!

ГРКЉАН (уплашено): Шта, газдо?

МИТКА (још мрачније): Жал, бре, да свиреш. А како мој жал – нигде докле турски хат иде – нигде га нема!

СТОЈАН: Кошто, песму! Глас твој! Само твој глас! Марко, вино! Вино, сву младост да испијем! (грли Митка): Ох, бато!

МИТКА (болно): Беше моје!...

КОШТАНА (тражећи бакшиша долази до Митке певајући):

Бог убио, Васке, твоју стару нану,

што те даде врло на далеко,

на далеко, Васке, три године дана.

МИТКА (руком је зауставља даље од себе): Потамо. Не приоди ми! А бакшиш? Даћу... Јер... – Ах, мој брат никад срећу да не види, што ме одоми, ожени... Што ме не пушти да идем. У свет да си идем. Тики, кој што прави, а он: „Митке, дом, у кућу да седиш, жену и децу да гледаш. Не скитај се, бре, и не крви, зашто ће те, можда, убијев!”... А кога да убијев? Мене ли?

ГРКЉАН: Ех, зар тебе, газда? Тај се још није...

МИТКА (упада бесан):... Родија. И неће да се роди. Зар мене бре да убијев? Мене? Што ти још у турско време, по Скопље, Солун, Серез, куда ме онај мој брат праћаше по трговину... и т'г, све што од турску веру и по царски друм нађешем, све терашем испред себе... И паше ми се склањашев... „Мита је тој, викав, на чорбаци-Арсу брат!” Па зар мене да убијев... Тики, па и да ме убише! Зар је овој какав живот? (Набија фес. Тешко, горко): Ех, Стамболке Рецеповице, мори, жална песмо моја! Стари Рецеп на пут, а ја куде њума. Циганка ме води. Циганка на капицик остане да чува и пази, а ја куде њума, горе у одаје. И тој хајдучки! Нога да не шушне. Ноћ паднала, месечина се спустила, а она, Рецеповица, чека ме. Легла на душеци, гола, млада, капка... Снага! Да цунеш, па да се заплачеш! Руке више главу фрљила, косу црну, филдиш, расипала око себе и – чека ме! Гледа у врата, гледа како би ме одма, још од праг, с'с своје пуне црне очи опила, изела... Гледа, чека ме, и поје!

Рафистинде он алма,

беш и ал, деш и алма!

На раф има десет јабука, пет за мен, пет за теб. (Устаје. Коштани): Туј, Коштан, и само туј песму да ми појеш! Минтан да скинеш; руке горе, више главу...

СТОЈАН (прекида га): А, не тако, бато! Срамота је! Мати јој је ту, отац, ми...

МИТКА (раздраган, занесен): Немам ја, бре, лошу премислу на њума. Татко могу да ву биднем. Тики – мило ми! Душа ми још, бре, иска. (болно Салчету): Салче, ти ме знајеш? Знајеш ли, Садче, „моје” какво беше? Ти бар кажи! А, Салче?... (посматра је): А и твоје, беше много! Него с'г и ти остаре, испече се. (одбија је руком): Тргни се устрану, да те не гледам, зашто кад тебе гледам, мислим много на себе. (окреће се Коштани): Коштан! Де, пој! Бакшиш? Кеса? Еве на!...

САЛЧЕ (Митку): Други пут ће она то, Митке, други пут!

КОШТАНА: Али оваква да сам. Да не скидам минтан.

МИТКА (бесно, горко): Не! Минтан да скинеш, те груди да ти пуцав. И руке нагоре да дигнеш, косу на све стране, те као она, Рецеповица, да си. Али да ме не гледаш, јер много мука ће ми падне. Она, Рецеповица, ће ми се упије у памет и ће се разболити. Боловаћу. Недељу дана мртав болан ће да биднем за њума... Не ли ме издадоше, потказаше? Дремка ме ухватила на њојно зрело, бело, грло, а стари Рецеп из долап, куда се бија сакрија – с'с јатаган на мене полетеја. Она видела, писнала, брго од себе свилену кошуљу скинала – и држ за јатаган. А нож, знаје се, свилу не сече, те ја тако жив... А њума, после, живу гу у врећу врзали и у Мораву фрлили. (устаје, бесно вади јатаган): Свирите ми бре, и појте, зашто... (Салчету): Ти ли мори, вештице, не даваш! Овамо ти! Овам! Ти ћеш да ми играш и да бајеш! С'т те сву на паранпарче исеко! Ти ћеш, старке, по јатаган да ми играш и да бајеш, као вештица у некрстени дни што на снег и на месечину игра. И ти ћеш такој! Овамо ти! Овамо, вештице, овамо коске старе да ти растресем.

Утрчи МАРКО

МАРКО (уплашено): Газда, хација стари!

СТОЈАН (ђипи уплашено): Отац! Шта ћу му ја? (Полази капији да је затвори)

САЛЧЕ (зауставља га): Не, синко, отац ти је!

СТОЈАН: Шта ћу му ја сада? Шта ћу... Шта ме тражи?

КОШТАНА (зауставља га): Немој, Стојане! И ја те молим.

СТОЈАН: Па баш због тебе – нећу. Јер знам да ће он сада све на тебе! За све ћеш ти бити крива.

КОШТАНА: Неће, неће! Само ти немој!

Чује се бат коњски, рзање, звек дизгина.

ТОМА (иза позорнице виче): Марко!

МАРКО истрчи. Сјахивање. Улази ТОМА.

МАРКО му остраг, понизно, исправља изгужване чакшире и колију.

ТОМА (унезверено, не могући да дође себи): Па?... а?... То? То? (окреће се Митки): Аферим, Митке! Тако! Иако си старији, отац да им будеш, и онда да их поучиш, одвратиш, а не ти још први међу њима... Аферим! (устреми се Магди): А ти? Тако ли се стари газда поштује?

МАГДА (понизно): Ох, газдо!

ТОМА: Тако ли се мој хлеб једе?... Него као велиш: „стари газда стар је, умреће, а ми младога да чувамо.” А, то ли?

МАГДА: Ох, газдо, зар ја? Ја! Магда твоја...

ТОМА: „Магда моја, воденица моја”... Па кад је све моје, шта ће ово овде? (Марку): Пушку!

МАГДА (пада пред њим): Газдо, газдо...

ТОМА: Пушку, па све да убијем! Све, да запалим! Никога да не видим, никога да не гледам! Све да...

МАГДА (вије се испред њега): Не газдо, не!...

ТОМА: ... Никога! Син?! – Синуле муње па у чело! (Стојану): Кући, бре! Бар да те не гледам!

СТОЈАН покуњено, и гологлав, одлази.

МАГДА (понизно Томи): Немој, газдо! Не љути се толико!

ТОМА (бесно): Како? Да се не љутим? Шта сам ја?

МАГДА: Газда! Газда! Стари, мили, слатки газда! (љуби га у руку): Немој, газдо! (показује на јело, пиће): Седни!

ТОМА (згрануто): Још и да седнем?

МАГДА (преклиње, моли га): Седни, те с тобом у кући срећа, благослов да ми седне! Берићет, благота с тобом у кући да ми заседне. Седни! Окуси! Само хлеб, со!

МИТКА (Томи): Седни, седни! Зар не знајеш да се не ваља, да је лоше, кад се на овакав свети и велики дан дође, па да се не седне, не окуси хлеб, со... Зар ја да ти то казујем? Зашто си хаџија?

МАГДА (покорно): Берићет, газдо, и благота од стоке да ми с тобом у кући заседне и да се умножи.

ТОМА (ломи се): Ех, молите бога, што је овај сада свети благи, божји дан. (прилази побожно и седа за софру; строго): Хајд, дај, али брзо!

МАГДА (срећна подмеће му јастук, нуди га јелом, вином): Узми, газдо. Окуси што бог дао! Немој, на овај свети, божји дан! (пружа му чашу): Окуси, газдо!

ТОМА (крсти се, узима чашу): Ех, Магдо! (пије): Него хајд! Хајд, срећан ти дан и Христос воскрес!

МАГДА (љуби га радосно у руку): Ваистину воскрес! Ох, хвала, слатки газдо!

КОШТАНА, САЈГЧЕ И ОСТАЛИ (хоће да иду).

МИТКА (зауоставља их): Стој! Куде ви?

КОШТАНА (показује на Тому): Љутиће се...

МИТКА: Овамо, ти! Мене гледај! Ја овде... Пој!

КОШТАНА: Немој, немој, газда-Митке, па после хаџија да се... (Показује са страхом на Тому.)

ТОМА (презриво): Шта „хаџија”? Шта ја имам на вас? Занат вам је то. Можете. Отпевајте... Бар цабе бакшиш да вам се не да.

МИТКА (Коштани): Ти само пој! А кој на тебе руку дигне, ја сам овде!

КОШТАНА (почиње песму):

Хаџи-Гајка, хаџи-Гајка

девојку удава...

Ем је дава,

ем је не удава...

МИТКА (прекида је): Нећу теј старе, теј мртве, хаџијске песме! Друго!

КОШТАНА (пева):

Дуде мори, Дуде, бело Дуде,

како тебе, Дуде, нигде нема,

ни у Турско, мори, ни Каурско.

Запали ме, Дуде, изгоре ме,

направи ме суво дрво,

суво дрво јаворово,

од дрвета ситан пепел,

од пепела мирис сапун,

па с'с њега да си мијеш,

Дуде, мори, бело Дуде, своје лице!

МИТКА (Коштани): Е, с'г деде онуј: Како к'д Куманово чума би', к'д се луди и бесни Стојан загледа у Стамену, од ујку сестру, па или град да пали или Стамену да узме. И три дана цркве затворене, три дана чаршија затворена. Стамена кука и моли:

Стојане, море Стојане,

где се је чуло, разбрало,

брат сестру море да зема?

А он, пусти и бесни Стојан, одговара:

Стамено, мори Стамено,

Стамено, кито пролетња,

Стамено, зрно бисерно,

јеси ли чула, разбрала:

дубока вода брод нема,

високо дрво хлад нема,

убава мома, мори, род нема.

ТОМА (за себе): Да, јест, зна се: лепота, доба, род, старост нема (трза се, Марку): Марко (даје му новаца показујући иза себе на Цигане): подај им, и дајте им да једу и пију. (гордо): Јер не сме да се каже, да је неко са Хаџи-Томиног имања отишао гладан и жедан.

МАРКО (дајући Салчету новац): Од хаџије.

САЛЧЕ, ГРКЉАН И ОСТАЛИ (Ослобођавају се, разузурују се и почињу да свирају.)

ТОМА (прекида): Доста, доста.

МАГДА (доноси у једној руци тепсију, послужавник, са разним јелом, а у другој руци бокал. Меће на софру поред осталог јела и пића и нуди понизно Тому): Не љутиш се, газдо, више онако на мене?

ТОМА: Па, Магдо, како...

МАГДА: Немој, слатки газдо, немој да се љутиш што смо младога газду... Ти знаш да сам га ја дојила, па да ми је он као друго моје дете. Знаш колико сам те служила па ми никада реч не рече а камоли да се наљути.

ТОМА (мало топлије): Јесте, Магдо, верно си ме служила.

МАГДА: Служили смо, газдо. И сада те служимо. Живимо у твојој кући. И ево колико те волимо и поштујемо. Знамо да ћеш нам, као сваке године тако и данас, на овај велики, божји дан доћи. Па целе године чувамо за тебе ево ове крушке „ма-сларке”, што знамо да их волиш, а ево и јабуке. Све то руком биране. Ево и вино што је за тебе Марко цедио, без петељке, све зрно по зрно.

ТОМА (одобровољен, пружа руку Марку): Хвала, Марко.

МАРКО (љуби га у руку): Хвала, газдо, и срећан ти празник!

МАГДА (нудећи га): Узми, газда. Све је исто оно што си волео када, као некада, лети по месец дана овде дођеш да се разоносиш и проведеш.

ТОМА (сетно): Да, као некада. (падне му поглед на пресушену чесму): А ћутук, чесма пресушила?

МАГДА (извињавајући се): Јесте, газдо. Ове године сасвим пресуши. Шта нисмо чинили! Али не иде. Горе, у шуми, извор му није више чист. Почео је да се меша са земљом и трулим лишћем. Није више онако јак, силан и чист као оно када га ти пронађе и спроведе овде у чесму.

ТОМА (стетно, више себи): Да, да, заједно са мном и он се пресушује и поземљује.

МИТКА (Коштани и осталим): Свирите бре и појте већ.

КОШТАНА (пева):

Стојанке, бела Врањанке!

Кад те је мајка родила,

на шта је оком гледала:

да ли на сунце сјајано

или јабланче танано?

Бре гиди, џанум, Стојанке,

Стојанке, бела Врањанке!

ТОМА (Први пут се окреће Циганима. Строго, зналачки посматра Коштану, себи): Силан глас... Али доста!

КОШТАНА (продужава песму):

Јас ли те гледам кроз маре

у тија џанфес шалваре,

где тихо минеш по дворе,

како јеленче кроз горе,

не знајем ништа за себе,

бре, леле, леле, момиче,

момиче, зумбул девојче,

погибох душо за тебе!

ТОМА (узбуђен, узрујан): Да јест... јест...

КОШТАНА (наставља)

*А кад ти видим две очи,
две тамне очи, две ноћи,
каил сам много на тебе,
ја да те водим за себе,
па куд ми мајка живује,
да ми те она милује,
да живиш како гидија,
да гучеш како кумрија,
бре, леле, џанум, Стојанке,
Стојанке, бела Врањанке!*

ТОМА (грчевито чупа колено): Не тако, не толи ко силно... Доста, доста . .

КОШТАНА (још раздраганије):

*Сум шетал, мори Ђурђо, по Стара Србија,
по Србија и по Маћедонија,
печалил сам меке махмудије,
како тебе, Ђурђо, ја нигде не најдох.
Ој појдох доле, појдох нагоре
како тебе нигде не најдох!
Ох, да легнем, ах да умрем,
само да не гледам
како твоје лице
други грли, љуби.*

ТОМА (већ савладан): Много је ово (окреће се Митку): Митке, бре!

МИТКА (меће у уста дукат и пружа га Коштани): Коштан, чедо.

КОШТАНА (устима узима из Миткиних уста дукат и баца га Салчету у крило.)

ТОМА (издиже се): Ех, а сада кад би још и ону! Али не знаш је ти. Стара је то песма. У моје доба кад ја бех млад, тад се она много певала. Твоја мајка, Салче, певала ми је. (Салчету): А, Салче?

САЛЧЕ (задовољна): Коју, газда?

ТОМА (одсечно, више за себе): Ону: була млада после свадбе, чим легла, одмах умрла. Сутра, сунце већ изашло високо, високо – а ње из собе још нема. Мајка јој дошла у походе. Она се још не буди. Свекрва стоји пред вратима, буди је и тужно поје

О јансана а'нн ђелди

О јан, ојан, маз

(Свекрва ти је дошла,

стиди се, море)

(Салчету, показујући на Коштану): Зна ли она ту песму? Научила си је?

САЛЧЕ (зарадована): Зна, хаџи, зна. (сећајући се): Ама, тешка је и стара та песма!

ТОМА (задовољан): Ех, када би још и то! А бакшиш хаџијски! И то не целу песму. Крај само. Он много казује. Она мртва а свекрва мисли да од ноћног првог миловања и целивања још не може да се освести, и зато не излази... И отац јој већ долази. Свекрва плаче, буди је и тужно поје:

Утансана баба ђелди

Ојан, ојан, маз!

Татко ти дође, засрами се, море! А она мртва и чиста. Мушка је рука не помиловала, ни уста цилувала. Мртва и чиста...

КОШТАНА (уз бурну свирку, праћена Циганчицама почне да игра чувени чочек „Керемејле”; пада коленима, увија половином, тресе прсима и, играјући око Хаџи-Томе, покаткад га косом додирне по глави.)

Ноћ трне. Фењер се гаси. Грнета, зурле јаче пиште, секу игру и песму.

ТОМА (изван себе баца фес, скида колију, и лактовима изваљујући се на јастуке, виче): Марко, хата па у град, и хаџи-Ристу, Зафира, Секулу... Све бре, све зови овамо на радост и весеље!

З а в е с а

ТРЕЋИ ЧИН

ПРВА СЛИКА

Гостинска соба Хаџи-Томине куће. На среди собе, на душецима лежи Стојан, опкољен, утуткан јастуцима и јорганима Чело главе, на треножној столици, поређани сахани са разним ђаконијама, киселим крушкама и грожђем из „туршије”. Сваки час улази СТАНА и, на прстима, да га не пробуди, сагиње се над Стојаном, послушкује како дише.

СТАНА (цеди пешкир од хладне воде, облаже њиме Стојаново чело, тихо га љубећи): Бато мој мили! (Одлази уплашено.)

СТОЈАН (буди се): Зора! Дан већ? (уплашено) Нећу ја дан! Њу, уста њена хоћу!... Ах, што се пробудих? Она беше! Она, врела, слатка Коштана! Клекла, ручицама ми стисла образе, да ми уста одскоче, а своја уста упила у моја... ах!

СТАНА (улази брижно): Бато, зовеш?

СТОЈАН (види је и заваљује се натраг): Ти?

СТАНА (бризне у плач): Бато, што си љут на мене?

СТОЈАН: Иди!

СТАНА (плачно): Немој, бато! Немој на мене де се љутиш. Шта ја? Жива нисам од страха. Ето целе ноћи нисам... А и наџа. Она се сада не љути на тебе него на оца. А он тамо, причају, чуда чини по Собини. Отац као да није стари отац!

СТОЈАН: А ко му свира?

СТАНА (устежући се): Па још она...

СТОЈАН (гневно): Иди!

СТАНА: Бато!

СТОЈАН: Иди!

СТАНА одлази плачући.

СТОЈАН (ђипи): Циганка! Ја њу толико волео, а она?... Циганка! Ко да више!...

Улази КАТА.

КАТА (прилази Стојану): Сине, болан си? Шта ти је?

СТОЈАН (неугодно се измиче): Ништа, ништа ми није!

КАТА: Шта хоћеш мајка да ти донесе? (хоће да му опипа чело): Камо чело?

СТОЈАН (отура је руком): Не дирај ме!

КАТА (не може више да се уздржи од плача): Зашто, синко? Шта толико мајку? Шта је мајка толико скривила?

СТОЈАН: Што си ме родила...

КАТА: Па мајка, сине, за срећу те је родила. Да има у кога да гледа, у кога да се куне. Мајка родила, очувала, па мајка и да ожени, да снаху, одмену добије. Да и она, као и све њене другачке, са снахом у цркву пође, у свет изиђе, у госте да оде; па и она госте у кући да дочека, испрати. Да јој је кућа, синко, с тобом отворена. За срећу те мајка родила. Да мајка с тобом живот проживи, кад није с оцем ти. А с њиме – црни мој живот! Од њега никад божја, блага реч, само вика. (стиска се за главу): Од страха ми, синко, већ памет изиђе.

Издаје граја, свирка и песма се разбира.

СТОЈАН (показујући руком одакле долази песма): Она, мајко, она!...

КАТА (одлазећи): Ох, Циганка је, синко, она!

Утрчи МАРКО.

МАРКО (задихано, дижући постељне ствари): Хаџија, стари!... Брзо! Јух! (Скупља постељу и одлази. За њим одлази и Стојан.)

Улази ХАЏИ-ТОМА, загрљен са Коштаном, и са осталима.

ТОМА (Коштани): У моју кућу кад се улазило, певала се песма:

„Море, врћај коња, Абдул-Терим аго,

туго, врћај коња, пишман ће да биднеш”,

– „Море, не врћам га, џанум, млад Стамено,

туго, не врћам га, да знам да погинем!”

И ја ћу да погинем! То да певаш ти. Погинућу, хоћу!... Син ми лежи болан – мртав нека је!

КОШТАНА (уплашено, болно): А не то, газдо!

ТОМА (не слушајући је):...Жену? Немам. Никад је нисам ни имао. Имао сам мајку. А мајка за младост није (Обзире се, гледа по соби. Виче): Марко!

Долази МАРКО.

ТОМА: Камо софра, вино? Служи газду, још сада, па после, можда, смрт ће... (Коштани): Ех, Коштана, кћери! Де! Не песму, глас само и свирку. И то ону свирку, кад се пође на венчање за старо и недраго! Сватови напред, младожења остраг, а Цигани за њим. Певају му и свирају они да га развеселе, а свирка им оштра, оштра те срца кида!... Таква је моја свирка и песма била, кад ја пођох да се венчам: – да више у зелену башту не идем, месечину не гледам, драго не чекам и милујем – да младост закопам! И закопах је! Сад?

Старо дрво. Да, синко, стар сам, али срце ми је толико младо, толико пуно скриване, неисказиване љубави, неизмилованог миловања... Ох толико је оно тога било пуно и жељно да ће ми мртвоме земља бити вечито тешка. Де, кћери, де још ону: „На сред села шарена чесма, бистра вода”... Ох, камо је сада, да ми она, бистра, росна, свежа капне на ово моје старо, старо већ самртно чело... (хвата се за чело, грца): Де, кћери!

КОШТАНА (пева):

*Море, насред села чешма течаше,
аман, течаше,
и на чешму две до три моме стојашев,
аман, стојашев.*

ТОМА (виче): Марко! Низе, дубле, дукате!

МАРКО (забезекнуто): А не то, газдо!

ТОМА (бесно): Ћут’!

МАРКО (враћа се и доноси му низе од дуката.)

ТОМА (прилази Коштани и везује јој низу око врата): На, кћери. Злато нека носи злато а не стара сува кост! Певај!

КОШТАНА (наставља песму):

*Море, дајте мени туј мутну воду,
да пијем, аго, да спијем...
– Море, за тебе има шарена соба
Да спијеш, аго, да љубиш.*

ТОМА: За мене нема више, кћери, нема. Него, деде певај!

КОШТАНА (пева):

*Трипут ти чукна на пенџер,
мила даскалице...
Стојан хаџи – Даскалов.*

ТОМА: Није то био Стојан, већ сам ја то био. Ја, Хаџи-Тома! За мене је она певана.

КОШТАНА (пева):

Ти ми врата не отвори,

Мила даскалице...

Тома хаџи – Даскалов.

ТОМА (кида остале низе и посипље је дукатима): На! На!...

КОШТАНА (кришом, да Тома не види, све дукате додаје Марку што овај односи у другу собу.)

Улази МИТКА.

МИТКА (Марку): Чепрње! Котлове вина! Дизај теј чаше, туј срчу!

СТОЈАН (на вратима; бесно, љубоморно Коштани): Циганка! Ко да више! (Одлази).

ТОМА (згранут, прилази зиду, где је оружје): Ко тамо?! Ко је још господар у мојој кући? Он? Зар он још да говори? Пушку!

Узима пушку, прилази прозору, напери је.

СТАНА (иза позорнице, кука): Не, оцо! Слатки оцо! Јао!

ТОМА (код прозора, нишанећи): Њега, да... Њега да убијем.

Улази АРСА.

АРСА: Хаџи! Не!

ТОМА: Њега, њега...

АРСА (одваја га од прозора): Хаџи, хаџи...

ТОМА (од беса једва се разабера и упознаје Арсу): А! Ти си!

АРСА (забезекнут): Ја, хаџи!... Брате! (види Митку, устреми се на њега): Бар теби! Бар ти!..

МИТКА (испресујући се): Што, бре, ти све на мене вичеш?

АРСА: Кући!

МИТКА: Шта сам ја? Псето ли сам? Имаш ли, бре, душу, срце? И ја једанпут да се развеселим а ти одмах...

АРСА: Кући!... А жена, деца?

МИТКА: Ти ме ожени, та ме зароби! Ти с'с мене што иска тој и направи. И с'г, ето ти ги: и жена и деца!... Ја! Ништа немам. Никога си ја немам. Аха!...

АРСА (бесно): Кући!...

МИТКА (покуњено одлази): Хајд, хајд, ти ми... (Одлази.)

АРСА (за њим): Кући право! (Циганима): А ви? Зар сте још ту? (Замахује штапом.)

САЛЧЕ, ГРКЉАН и остали (понижно одлазе; за њима полази и КОШТАНА)

ТОМА (Арси, стајући пред Коштану): Сви! Само она не!

АРСА (убезекнуто): Хаџијо!

ТОМА (показујући на Коштану): Крв ће за њу! Шура си ми, брат, род – дирни је само, крвник си ми!

АРСА (очајно, показујући на Томине седе власи): Хаџијо! Погледај се!

ТОМА (с пушком на њега): Хоћеш?...

АРСА (очајно узмичући вратима): Брате, брате! (Коштани, у страну, да Тома не чује): Начини се ти болесном. (Одлази.)

ТОМА (спречава Коштану да иде): А немој ти, певај!

КОШТАНА: Други ћу пут! А сада и ја да идем. Јер болесна сам.

ТОМА (изненађено): А не... Немој, кћери! Ако те грло боли, узми шербет, росу... Бисер да ти растопим, само да те грло не боли.

КОШТАНА (показујући на прса): Овде, овде ме пробада! Да идем!

ТОМА (убијено): Е кад ту... онда је то тешко... (Коштана полази): Коштана! (прилази јој грцајући): Коштана, кћери, сине... Дај бар... (сагиње се, и мирише јој прса): Коштана! Лепото!... Ооох!

ДРУГА СЛИКА

Миткина кућа. – Башта испред куће. У прочељу лепа кућа на два спрата, са таваницама, уресима, балконом.

Улази МИТКА вукући за собом, САЛЧЕ, ГРКЉАНА, КОШТАНУ и остале.

МИТКА (раздрљен, распасан, окреће се и дозива остале свираче са улице): Чалгиџије! Метери! Чочеци! Овамо, бре! (долазе и остали): Овамо, браћо моја слатка! (Коштани): Ти испред мене.

КОШТАНА (се издваја и седа)

МИТКА (осталим чочецима): Ви до њума, око њума. Али без дајре... једно до друго.

ЧОЧЕЦИ се издвоје, седају око КОШТАНЕ мало понижно.

МИТКА (гледајући их): Такој! Мој брат катил, мој, брат крвник, мој брат – никад срећу да не види. Једнако: „кући”... (показује на кућу): Ете с’г дом сам, кући! (седа, вади и меће испред себе јатаган, фес, кесу, муштиклу): Де, бре...

(Гркљану): Свири! Да свираш како нигде никога немам. Ни брата ни татка, ни мајку! Жену? (показује на кућу): Ено гу. Од брашно и тесто очи ву се не видив. Нигде си ја никога немам! Не! Тој да ми свириш, „моу песму” да свириш!

ГРКЉАН (зачуђено): Какву твоју песму, газдо?

МИТКА: Моју песму!

ГРКЉАН (у чуду, питајући и остале погледом): Ама какву твоју песму, газдо? Ми никакву твоју песму не знамо.

МИТКА: И ја гу не знајем. Само гу у ноћ чујем и у с’н снујем. А песма је моја голема: Како мајка сина имала, чувала, ’ранила. Дан и ноћ само њега гледала. Што на сина душа заискала, све мајка давала, а син – болан! Пораснаја син. Дошла снага, младост... Дошле башче, цвеће, месечина; Замирисале девојке!... Син полетеја. Све што искаја, све имаја. Хатови, пушке, сабље, жене. Коју девојку није погледаја, само њојне косе неје замрсија и уста целиваја. Ниједна му не одрече, ниједна га не превари; а он све ги целиваја, све вараја и - болан, болан бија. Болан откако се родија. – То сам ја!... Па од т’ј бол, јад – дерт ли је, проклетија ли нека - еве на ногу гинем. Идем, пијем, лутам по мејане, дерт да заборавим, с’н да ме увати. А с’н_ме не ваћа. Земља ме пије... Ноћ ме пије... Месечина ме пије... Ништа ми није, здрав сам, а – болан! Болан од самога себе. Болан што сам жив. Откако сам на свет прогледаја, од т’т сам још болан. (Седа. Гледа у Коштану, чочеке, девојчице. Изваљује се, да их боље види): Ех, деца, деца слатка! Појте! Пуштите глас. Али чист глас! Искам да слушам ваш млад, сладак, чист глас. Зашто моје се је срце искубало, снага раскоматала, остарела... Жално, тешко да ми појете!

КОШТАНА (са сажаљењем): Коју, газда-Митке?

МИТКА: Коју? Ех, Коштана, зар једна је песма жална? Знаш ли шта је карасевдах? И тој тежак, голем, карасевдах! Туј болест ја болујем. (показује на себе): Еве остаре, а још се не најиве, још не напоја’ и не нацелива’... Још ми за лепотињу и убивању срце гин и вене! Аха !... Пој, Коштан како к’д се од Каракуле на Билачу, Прешево и Скопље удари. Ноћ летња. Шар-планина у небо штрчи, а испод њума легло пусто и мртво Косово. Друм широк, прав, царски. По њега се расипали ханови, сераји, башче, чесме. Месечина греје... Мартинка ми у крило, коњ, Дорча мој, иде ногу пред ногу, а чалгиције, што ги још од билачки хан поведешем, пешке идев иза мене. Свири ми они и појев. Т’нко ни високо кроз ноћ и на месечини свири. А из сераји и башче, куде младе жене и девојке око шедрван и на месечини оро играв, грнета свири, дајре се чује и песма... И тој не песма, већ глас само. Мек, пун глас. Сладак глас као прво девојачко миловање и целивање. Па тај глас иде, с’с месечину се лепи, трепери и на мен’ као мелем на срце ми пада. (Коштани): И Коштан, туј песму, тој време да ми појеш... А тој време више не дође. Ете за тој ћу време ја жалан да умрем, с’с отворени очи у гроб ћу да легнем. Пој „жал за младост”... За моју слатку младост, што ми тако у ништо отиде, и брго остави. Пој и викај гу. Моли гу, нека ми се само још једанпут врне, дође, да гу само још један пут осетим, помиришем... Ах! (Пева)

*Да знајеш, моме, мори, да знајеш,
каква је жалба за младост,
на порта би ме чекала,
од коња би ме скинула
у собу би ме унела,
у уста би ме љубила –
оф, аман, заман, младо девојче,
изгоре ми срце за тебе!...*

КОШТАНА (раздрагана, са саучешћем): Ево ћу и ја, газда Митко! (Пева.)

*Отвори ми, бело Ленче,
вратанца, вратанца...
са твоја та десна, бела ручица.*

МИТКА (упада, сам себи): Ба... Никад ми не отвори!

КОШТАНА (пева):

*Да ти видим, бело Ленче,
устанца, устанца!*

МИТКА: И никад гу не виде'!

КОШТАНА:

*Не могу ти, пиле, Миле,
да станем, устанем.
Мајка ми је села, Миле,
на фустан, на фустан!*

МИТКА: Мајка, проклета мајка! Она не даде. И никада ву не даде да гу видим.

КОШТАНА (још раздраганије пева):

*Девет година минаше, џанум,
откако тебе не видех;
иди си питај мајка ти,
да ли те дава за мене.*

– Мајку си несам питала,
али сам лошо слушала,
татко на мајку збореше:
„девет још ћери да имам,
ниједну Митки не давам,
јербо је Митка бекрија,
он пије вино кајмакли,
а и ракију првенац,
на вино вади ножеви
а на ракију пиштољи”.

МИТКА (мрачно): Е с’т ме с’с туј песму с’свим изеде и докрајиса. (сам себи): А јест, истина је... (горко, ситећи се сам себи): Истина је. Истина је Мито, црни Митке, да си бекрија. И тој асли, дибидуз-бекрија. Само се по мејане луњаш, сам пушке, сабље, жене. И докле ћеш? Липчи и цркни бре једанпут ! (вади јатаган и окреће га према себи): Море, што да се па ја не убијем?

Сви (уплашено): Не газдо, не!

МИТКА: Што да не? Како да не? Зашто да не? Зар ја не знам шта ме чека, што ми је писано? Да умрем! Тој! Земља, црви да ме једев! Тој! Што да се не убијем? (потегне јатаганом.)

Уто рупи АРСА, с Полицајом и два-три пандура.

АРСА (забезекнуто, не може да се прибере): Ја ћу, ја ћу да те убијем! (Бије Цигане.)

Сви беже.

АРСА зауставља ГРКЉАНА, САЛЧЕ. КОШТАНА и остали (одлазе)

САЛЧЕ и ГРКЉАН се збију уза зид дршћући преплашено)

АРСА (предишући од беса, уноси се у Митку): А? Па сад? А... а? Шта је ово?

МИТКА (окреће се од њега и ћути)

АРСА: Устани!

МИТКА (не диже се)

АРСА (дрма га) Устани! Јеси ли жив?

МИТКА: За тебе – не! Мртав.

АРСА (надноси се јаросно над њим): Мито, Мито!... Чуј!... Или ћеш ти, или ја...

МИТКА (подиже се, мало уплашено): Шта?

АРСА: То! Доста ја ћутах, трпех. (загледа се у њега, хвата га за минтан): Зашто, бре, сада такав да си? Зашто распасан, зашто жут, блед?...

МИТКА (загледајући се): Што ми је? Ништо ми није.

АРСА: Чуј, Мито. Или те више (показује на Цигане) с овима не нађох, нити видех у механи, или те ја – ја убих!

МИТКА (диже се, уплашено): Зашто да ме убијеш?

АРСА: Да те убијем. Хоћу. Убићу те! Убићу, као што још онда отац хтеде да те убије, кад ти сав новац што ти дадосмо за трговину, а ти све – не чека ни три дана – већ све попи и пролока с Циганкама и по механама. Па тада, када отац хтеде да те убије... (корећи себе): ах, што га ја тада задржах, што га не пустих да те убије!...

МИТКА (туробно): И он беше како ти: катил!

АРСА (плане): Отац катил? Ја катил? А она, мајка, што те је од оца и од мене склањала, бранила, плакала за тобом, и она је катил, и то највећи, што те је толико мазила и чувала...

МИТКА (узбуђено прекида га): Мајку, њума да ми не спомињеш. Она једно погреси, што прво тебе, па после мене роди, те с'т морам да ћутим, да те слушам, јер си старији! Тој она само погреси: што прво тебе, па после мене роди. – А мајка је мајка! (плаче): Слатка моја мајка, да ми је она жива, зар би дала да ти овако с'с мене...

АРСА: (узбуђено): Мито!...

МИТКА (бришући сузе): Ето тој! Расплака ме! Слатка моја мајка! (полази): Још откад ву свећу несам запалија.

АРСА (задржавајући га): Куда?

МИТКА (полазећи): На гробје. Свећу на моју слатку мајчицу да запалим.

АРСА (одлази за њим, задржавајући га): Нећеш тамо, нећеш! Кући ћеш ти! (Одводи га у кућу.)

ГРКЉАН (понизно Полицаји): Аман, газдо!

ПОЛИЦАЈА (сурово их ућуткује): Ћут'!

АРСА (враћа се; Салчету, Гркљану): А ви? Зар сте само ви на овој земљи, те човек не може само вас да умири? Ко ме ја говорих, и претих, и кога апсих?... Ништа! Зар што ја говорим, то пас лаје и ветар носи? А?

ГРКЉАН (издваја се, пада пред њим на колена и показује на Салче): Ја, газдо – не! Она. Она је научи и да пева и да игра. Ја не – ако сам ја што крив, овде сам... (Показује на врат.)

АРСА (Салчету): Говори, вештице! Ти си за све крива!

ГРКЉАН (живо, уплашено): Она је, газдо! Она је за све крива. Е, за ту реч баш ти оволико хвала! Она, још кад Коштан беше мала, дете... И она онако малу учи је да игра и пева. И научи је! Сад, ето, ради ње, сви ћемо да изгинемо. (понова хоће да удари Салче по глави): Она је крива! Вештица, она, газдо...

АРСА: Све ћу ја сад вас... (Гркљану): Ти ћеш док си жив, чаршију да ми чистиш. (Салчету): А тебе? Сад, одмах, и то у сахат, у минут ћу да обесим, ако за недељу, ону вашу – (бесно): нећу да знам ни како јој је име! – не удате. Свадба, новац, све ћу ја да дам. (разјарено): Нећу више за њу да чујем! Одмах!

САЛЧЕ (ђипи пренеражена, пада пред Арсу): Не то, газдо...

АРСА (разјарен): У Бању, за Асана! (Полицаји) И ти одмах да одеш у Бању, нађи Асанова оца кажи му, кажи, да сам му ја – газда Арса – поручио: да у недељу, ову, прву, одмах – чујеш ли? – поведе сватове, дође овамо и води њу, ту Коштану, и тамо, у Бањи, венча је за свога сина Асана... Јеси чуо?

ПОЛИЦАЈА (понизно): Јесам, газдо!

САЛЧЕ (кричи од страха): Не то, газдо! Не, то газдо!

АРСА (Полицаји): И ти, кад дођу да је воде, са пандурима да си тамо! И, ако она неће, ти – силом! Ако жива неће – мртву, па у кола и у Бању!

САЛЧЕ (вије се, љуби Арси колена, ноге): Не то газдо! Руку, ногу да ти целивам! Још није она за мужа! Млада је, капка, дете, тек на свет прогледало... Ох, аман, газдо! Неће она више да пева!

АРСА: Жива више – не! Мртва може!

САЛЧЕ (вије се, не знајући шта да ради): Остави ми је, газдо, дај ми је! Моје је! Чедо ми је! Одавде ми је, газдо, одавде! (чупа недра, косу и лице): Одавде, газдо!

АРСА (одгурне је, понова Полицаји): У затвор! И када Коштану сватови поведу, само тад је пусти, да се с њом опрости. А дотада ни воде, ни хлеба, ништа! (Одлази.)

САЛЧЕ (кричи вијући се): Не, газдо! Шта учини? Куку, аман, газдо!

ГРЉАН (расплакано): Стари смо, газдо! За хлеб ћемо без ње да помремо и изгинемо!...

ЧЕТВРТИ ЧИН

Циганска махала. Сниске ограђене кућице. Ни где зеленила већ свуда гола, утапкана земља изгорео угаљ око наковња и тоцила, на моткама повешане черге, истрцани јоргани, прљаво рубље. Иза њих примећују се виногради кроз чију средину води широк, прав песковит друм. Из даљине чује се свирка сватовца. Доцније на друму почну да се назире кола покривена арњевима и искићена пешкирима. Испред кола сватови, бањски Цигани у њиховим белим чалмама око главе и дугим колијама. Све се примиче тихо, са свирком сватовца.

Испред колибе Коштанине кмет цигански и АХМЕТ.

Дотрчи КУРТА.

КУРТА (радосно): Иду, иду, сватови

КМЕТ (уплашен, утишавајући га): Ћутите! (Курти): Курто, ти горе, на сокак и пази! (Курта одлази.) А ти, Ахмете (показујући на Коштанину кућицу) овде, пред вратима да си, и чувај је!

АХМЕТ (одлази иза Коштанине кућице)

КМЕТ (Остаје, и сваки час вири. Час гледа у Коштанину колибу, час на друм, са којег се чује свирка. Храбрећи се): Иду, иду сватови! (уплашено гледајући на Коштанина врата): Ох, кад ће већ да је одведу? Умрех од страха да не побегне!

Из кућице излази КОШТАНА.

КОШТАНА: Ох! (с муком придржава се за врата) Зар ја тамо? За Асана, у село, у Бању? Тамо? И ја његова, Асанова? (бесно): Зар он мој муж? Он? Ох! (Гризе руке. Поводи се. Спази кмета, бесно пође к њему): Шта ћеш? Кога чекаш? Чекаш да ме однесу, воде? Чекаш да гледаш како ме носе?

КМЕТ (уплашено): Не, Коштана, не чекам! Нећу да гледам. Него, не смем. Газда председник убиће мене, ако тебе нема. Па зато сам овде. Морам да те чувам. Не смем да идем...

КОШТАНА (бесно): Чуваш ме? (стреса се): Бојиш се да не бежим? (пркосно): Нећу! Ево, нећу! (седа): Ето, чувај ме. Нећу ја ништа. Све хоћу! Где су? Нека ме воде! Ево (показује на себе): и тел, и антерија, и либаде, и китајка... све је готово! И срце, и очи, и снага, све за Асана, за село, Бању! (пркосно клонуло): Тамо ћу ја! (кида се рукама): Ох, тамо и очи да ископам, кожу да опарим, снагу да осушим. (Кида са себе одело, лице, косу.)

КМЕТ (одступа пренеражен): Не, бре, Коштана! Не толико! Ево идем! Али убиће ме председник, ако те нема!... Али опет идем. Само ти немој толико! А и Асан, добар је – богат је.

КОШТАНА (поклапа лице рукама): Асан је.

КМЕТ: Па и он је човек! (Одлази.)

Чује се бахат и сјахивање коња. Улази СТОЈАН.

СТОЈАН (иза себе Марку, дајући му дизгине и пушку): Држи коње и чекај! (Прилази Коштани. Посрће од радости): Кошто, брзо! Хајде!

КОШТАНА (трза се): Ти?

СТОЈАН: Ја! (ужаснуто): Што ме гледаш тако? Хајде! Брзо!

КОШТАНА: Куда?

СТОЈАН: У свет, да ти миришем косе, гледам очи, слушам глас, песму... Тебе само!

КОШТАНА (зарадована): Ех, зар ме баш толико волиш?

СТОЈАН (занесено): Све прежалих! И оца, матер, кућу! Хајде! Коњи чекају. Један за мене, други за тебе! И где видимо, тамо ћемо (љубоморно): само ја и ти! Нико више!

КОШТАНА: Стојане!

СТОЈАН (љубоморно): Тебе, тебе само! Да само ја слушам твој глас, гледам твоје очи, лице, снагу... Ко те само погледа, крв му испих!

КОШТАНА (расејано, неугодно): Да... нико...

СТОЈАН: Нико! Ни Господ! Ни отац, ни Митка, ни председник, а камоли Полицаја и пандури... Ко те погледа, само те види, реч ти каже – тога је мајка у црни повој повијала! (бесно): Зубима ћу да га растрзам!

КОШТАНА (одсечно, неугодно): Нећу!

СТОЈАН (забезекнут): А?

КОШТАНА (одлучно, зловољно): Нећу! Зашта, куда да бежим?

СТОЈАН (посрће к њој и вади нож): Зар ме ти не волиш?

КОШТАНА (уплашена, моли): Не. Стојане! Не убиј ме! Љубим те и молим! Немој! Болна сам! Не смем! Не могу! (крши руке): Ох, шта ја могу? (зловољно): Ја, Циганка! У Бању, у село, тамо је моје! Тамо, на мокру земљу, на голи камен да седим, да се сушим, да гинем, венем!... А код тебе! Нећу, не смем...

СТОЈАН (занесено, испрекидано): „...На голи камен, ... да седи, вене, гине... Не сме ... Неће... Не може”...

КОШТАНА: Нећу! Не могу! Код тебе! Зар само код тебе? И само хаџију, оца твога и мајку твоју да дворим и да служим? Да пред њима клечим и ноге да им перем? Из собе да не изиђем, већ само да седим, ћутим, трпим? (Изван себе): Ох! А кад ноћ падне, месечина дође, сан не хвата, око се рашири, снага разигра... шта онда?... Зар да се не мрднем, из собе не изиђем, већ само ту да

седим, ћутим, гледам у месечину... А ноћ дубока, месечина иде, греје, удара у чело, главу... пали... Шта онда? (одлучно): Ох, нећу! Убиј ме! Нећу! Ево, убиј!

СТОЈАН (одбија је руком): А не! (посрће, хвата се за чело): Их! А ја њу толико волео! И мајку, оца, кућу бацио, само њу гледао, на њу мислио!... А она! (сломљено виче Марку): Марко! Иди и обрадуј мајку и кажи јој: беше моје! (Коштани): А ти? Кажи ми, да ли си ме бар кадгод волела, те да знам зашто ћу да венем?

Ларма, свирка сватовца јача. Чује се крцкање кола, бат ногу

СТОЈАН (нагиње се над Коштаном): Кажи ми!

КОШТАНА (бесно): Нисам! Никога нисам волела! И никад нећу да волим!

СТОЈАН (убијено): Ох! (Одлази.)

Улази ПОЛИЦАЈА.

ПОЛИЦАЈА (на улазу, онима иза себе): Дајте кола! Брзо! А она? Ако само писне, камџијом ћу кајише с леђа да јој скидам! (ка Коштани.): А, готова си? Хајде!

КОШТАНА (не гледајући га): Готова!

ПОЛИЦАЈА (замахује камџијом): Ћут'! Сад ти кожу одерах! (виче): Дајте кола

Улазе кола, пандури, Цигани, сватови, са свирком.

КОШТАНА (стреса се)

ПОЛИЦАЈА (Коштани, показујући јој камџијом на кола): Хајде!

ПАНДУР (Полицаји): Полицајо, чекај, сад ће Салче, њену мајку, да доведу, да се с њоме опрости.

КОШТАНА (дршћући од страха и посрћући полази у колибу): Чекај, чекај да узмем бошчу... Ох! (Улази у колибу.)

ПОЛИЦАЈА (иде за њом и стаје на врата од колибе): Само брзо!

Долази МИТКА.

МИТКА (пева):

Механци, море, механци,

донеси вино, ракију,

да пијем, да се опијем,

дертови да си разбијем.

МИТКА (кад види кола, сватове, свираче, руком их зауставља): Стој! Стојте!

ПОЛИЦАЈА (уплашено Митки): Не, газдо. Шта ћеш сад да радиш?

МИТКА (зауставља): Стојте! Куде?

ПОЛИЦАЈА (уплашено, понизно): Шта ћеш да радиш, газдо? Немој, газдо! Пијан си!

МИТКА (потеже јатаганом на Полицају): Несам, бре, пијан! Него – срце ми се искубало. Ништа нећу да чиним. (показује на Коштану): Дошеја сам да гу дарујем.

ПОЛИЦАЈА, пандури, кола, повлаче се понизно испред МИТКА.

ПОЛИЦАЈА (једном пандуру): Трчи и зови председника!

ПАНДУР (одлази)

КОШТАНА (истрчи, и изван себе од радости, раздрагано, прилази Митки): Ти? Хвала! Аман! Ох, газдо! Не дај ме, слатки газдо! Руку, ногу! (Љуби га у руке, сагиње се и грли му колена.)

МИТКА (зауставља је): Не!

КОШТАНА (трудећи се да му ноге целива): Ако! Само ме ти не дај, па и земљу где ти ступнеш и то ћу да целивам. (очајно): Не дај ме, слатки газдо! Води ме тамо!

МИТКА (гледа је погружено): Куде, Коштан?

КОШТАНА (очајно шири руке напред): Тамо! Тамо!

МИТКА (болно, погружено): И тамо земља и овде земља!

КОШТАНА (изван себе од очајања, шири руке више себе, на све стране): Тамо, тамо!

МИТКА (показујући више себе, на небо): Зар горе? Горе је високо, а доле тврдо.

КОШТАНА (хвата се за главу): Ох!...

МИТКА (из дна груди): То је, Коштана! Писано! Суђенице ти досудиле. (показује на кола, сватове): Ете, дошли ти, да те водив, да се венчаш. И, ће идеш, ће се венчаш. Свирке ће ти свирив, песне ће да ти појев. Сви ће да ти се радујев. Младожења ће те целива а ти ће плачеш! и прва ноћ плакање, друга ноћ плакање и цел век плакање...

КОШТАНА (грца)

МИТКА (наставља): И од работу руке ће ти испуцав, лице ће ти поцрни, очи ће ти се осушив... Те просиш, па ће се раниш!... Срце ће да ти се искида...

КОШТАНА (стреса се): Доста! Немој, газдо!

МИТКА (заваљује се, горко): Тој је! Зар ја не знајем шта иде! Иде, Коштана, јесен, дом, кућа, брат мој, м'гла, и гробје... Тој иде. Там ћу и ја! И, Коштан, к'д чујеш да сам умреја, слугу да не пустиш. Нико да ме не жали! Зашто, ја, сам самога себе, за живот мој, живого ожалија и оплакаја.

КОШТАНА (плаче)

МИТКА (гануто, прилази јој): Немој да плачеш. Слуга не помага! (клече до ње и диже јој уплакану главу): Слушај, батка шта ће да ти збори: Батка дете неје. Батка је много видеја, много преко своју главу префрљија. (показује на земљу): Одавде, Коштан, по тамо – нема! И цел век тој је! Зар се ја не подавах, ја не држах? Аја! Мој брат, да ме је на паранпарче секаја, па опет, не бих му се подаја. Али пошто он моли и вика: или да га убијем, или да га више по механе не срамотим и не резим – е с'с туј његову молбу – закла ме. Ја, Коштан, у мој живот још бробињка несам нагазија, а камоли на брата руку да дигнем. Брат је брат! Једно млеко смо сисали од нашу слатку мајчицу. И боље ја, него он! Више у механу – не! Вино – не! Песна – не! Дом, уз огњиште! (барата по појасу, тражећи кесу с новцем): И с'т Коштан, остај ми с'с здравје! Срећан ти пут! Путуј! И ја ћу да путујем! Дома ћу, кући... И, жив из њума нећем да изиђем. Мртвога ће ме изнесев... Аха, камо батка да ми те дарује. (Вади из кесе новаца.)

Појављује се ПОЛИЦАЈА с пандурима.

ПОЛИЦАЈА (понизно, уплашено Митки): Газдо, хајде!

МИТКА: Чекај, бре!

ПОЛИЦАЈА: Ноћ иде.

МИТКА: Твоја ће ноћ да с'мне, а моја не. Чекај!

ПОЛИЦАЈА (са осталима се повлачи)

МИТКА (диже Коштану, расвешћује је): Ајде, Коштан! Дигни се, расвести! Ајде, сватови те чекав, младожења те чека. Дигни се! Не плачи! Слугу не пуштај! Стегни срце и трпи! Бидни човек; а човек је само за жал и за муку здаден! (диже је а сузе му теку, капљу по рукама): Ајде! Иди!

КОШТАНА (подиже се уплакана): Куда?

МИТКА: Зар мене питајеш куде ће идеш? Зар ја да ти казујем? Куде? Ех, куде ја, туј и ти. Ја у мој дом, ти у твој! Ти плачи, и ја ћу плачем... Тебе чека колиба, черге, кучики и просење; мене – кућа, огњиште, пепел, дим, жена засукана и с'с тесто умрљана.

Приближују се кола, сватови.

МИТКА (вади новац и даје јој, ређа по челу, лицу): Да те дарујем да ти дам... Да ти дам беле паре за црни дни. А црни дни ти дођоше! (показује на кола, сватове): Ето ти ги! Свирид! Радужев ти се. (бесно, свирачима): Свириите, бре! А

с'г, 'ајде, остај ми с'с здравје! Збогом! И ћути, не тугуј, не плачи! (Погружено одлази.)

ПОЛИЦАЈА (обрадован одласком Миткиним полети бесно ка Коштани): Пењи се, јер сада ћу камцијом парчад коже са леђа да ти кидам. (пандурима): Унесите је у кола.

КОШТАНА (бесно, гордо, одбија од себе Полицају, пандуре): Сама ћу! (Полази колима.)

Утрчи САЛЧЕ.

САЛЧЕ: (сва уплакана, уплахирана, грли и љуби Коштану): Чедо, чедо... Одведоше ми те!

КОШТАНА (одгурне Салче): Ћути, стара. (Пење се у кола.)

САЛЧЕ (остаје онесвешћена на земљи)

КОШТАНУ у колима, опкољену пандурима, сватовима и са свирком одводе друмом, који води ка Бањи и при чијем крају и сама се Бања назире пуна дима, Магле и паре бањске.

Крај